

„SOCOTEALĂ LOGHICEASCĂ”.
CONSTRUCTUL ENIGMISTIC, O PROBLEMĂ DE
INTERPRETARE ÎN LINIA SEMIOTICII PEIRCEIENE

Cristian Pașcalău

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

babelrealm@yahoo.com

Abstract. *A Logical Account. The Puzzle Construct, a Matter of Interpretation within Peirce's Semiotic Frame. Our work aims to offer a semiotic insight on the cross-word puzzle definition, by analyzing its linguistic and poetic features.*

Keywords: *semiotics, linguistic sign, semeiosis, cross-word definition.*

1. Lucrarea de față încearcă să capteze diferite mijloace de creativitate implicate în modelarea definiției enigmistice, urmând o abordare deschisă în linia semioticii lui C.S. Peirce. Vom lua în considerare definiția enigmistică sub aspectul său de semn lingvistic, în accepțiunea triadică pe care i-a conferit-o părintele semioticii americane. În demersul nostru preliminar, aducem în discuție problema semiozei nelimitate, de care Peirce s-a preocupat îndeaproape. În asentimentul semioticianului american, putem lesne constata, în marginea filosofiei platoniciene, mai precis în baza neîncrederii constante pe care părintele filosofiei o manifesta în privința cunoașterii generate prin simpla opinie, că examinarea primară și radicală a oricărei afirmații implică necesarmente o îndoială asupra posibilităților omului de a cunoaște și de a formula un adevăr ultim. Similară doctrinei platoniciene, concepția lui Peirce dezvoltă ideea că nu există convingeri infailibile, că nu există un prag absolut de cunoaștere umană dincolo de care subiectului să îi fie, sub raport potențial, imposibilă accesarea. Scepticismul peircean recunoaște limitele facultății cognitive ca decurgând din limitele ființei umane în general. Mai degrabă, pornind de la asumțiile semioticianului, putem vorbi, prin extrapolare, de un *multivers* semiotic prin care cunoașterea umană, inevitabil fragmentară, angajează subiectul în trepte diferite de abstractizare și, implicit, de înțelegere.

În principiu, Peirce (1990, 229) avansează trei universuri de cunoaștere, corespunzătoare unor niveluri ale experienței umane cristalizate

în așa-numitele „categorii cenopitagoreice”: primeitatea (întemeiată pe calitățile obiectelor fragmentar percepute); secunditatea (întemeiată pe o disponibilitate mentală de a procesa experiența efortului) și, respectiv, treitatea (universul propriu-zis al semnelor, în calitate de reprezentamene cu interpretant mental). Dacă ne referim strict la universul semnelor, trebuie să afirmăm că punerea în evidență a unui segment din cadrul întregului respectiv numit semn implică nu doar treitatea, ci și primele două dimensiuni, corespunzătoare aproximativ primelor două universuri semiotice pe care le teoretizează Peirce. Înțelegerea dovedită de ființa umană pornește de la premisa generării semnelor ca secvențe de cunoaștere exercitată de o „inteligentă științifică” (*ibidem*, 269–270)¹. În generarea semnului, se instituie un complex de entități în triplă conexiune: obiectul, reprezentamenul și interpretantul (cf. Peirce 1990, 270). Vorbind despre primul component al semnului, Peirce spune că obiect poate fi orice despre care putem vorbi (adică orice susceptibil de a fi gândit și rostit vreodată). De exemplu, semnul lingvistic dă posibilitatea ca pe un vapor, în largul mării, o conversație să aibă ca obiect lanuri de grâu, păduri răcoroase, o vânătoare de mistreți etc. Peirce scindează obiectul în două entități de natură radical diferită: obiectul fragmentar, exterior semnului (în terminologia lui Peirce (*ibidem*, 257), obiectul dinamic, adică „mijlocitul din afara semnului”, referentul extralingvistic, extracognitiv, care „ființează” într-o realitate nedefinită, pe care semnul ajunge să îl substituie) și, respectiv, obiectul nemijlocit, care nu este obiectul substituit, ci dezvoltă o imagine a obiectului ca fundament al semnului, în sensul că oferă deja un „precept de explicație” (*ibidem*, 272), un rudiment de configurare semiotică a complexelor relații ternare care vor constitui semnul. Obiectul nemijlocit este obiectul, așa cum apare el reprezentat în semn. Un obiect trebuie receptat într-un context mai larg, într-o totalitate care ar corespunde universului de discurs coșerian, adică într-o totalitate de obiecte corespunzătoare unei lumi în care obiectul în cauză este atribuibil, într-un sistem de semnificații². Reprezentamenul, semnul propriu-zis, rezidă într-o proiecție intențională pe un ecran tridimensional de conștiință, înglobând ca rezultată mediatore planul vectorial al obiectului nemijlocit cu cel al interpretantului final. Interpretantul final presupune deja amplificarea semnului prin cunoaștere / interpretare și generarea de noi semne, în procesul semiozei nelimitate. Sporirea dimensiunii cognitive a semnului conduce, implicit, la generarea

¹ Intuim aici un punct de inflexiune cu problema coșeriană a cunoașterii primare și a semnificatelor: cunoașterea lucrurilor în general ar putea fi integrată universului empiric de discurs, ca mod de cunoaștere intuitiv, primar. Desigur, punctul inițial în procesul cunoașterii (de exemplu: oamenii se uită în oglindă și se recunosc, spre deosebire de animale), intuitiv, este dublat de dimensiunea reflexivității.

² Pentru conceptul de univers discursiv, vezi Coseriu (2003, 1–25).

altui semn, mai cuprinzător cognitiv decât reprezentamenul. Observăm că atât obiectul, cât și interpretantul, ca entități implicate în constituirea reprezentamenului, fac parte din el (din reprezentamen) și, în același timp, constituie entități diferite care țin de sfera altor semne, într-o varietate cvasi-infinită de interconexiuni. Obiectul este, pe de o parte, ceva perceptibil prin simțuri, ceva de care ne lovim organic (dacă ne referim la obiecte perceptibile prin simțuri), dar imediat încetează să mai fie un component din ansamblul fizico-biologic care ne țese primul nivel de ființare, spre a deveni o urmă în conștiință, o imagine mentală, cum ar spune Sfântul Augustin, a perceptului din afara minții. Structurarea lumii în obiecte și fenomene devine posibilă grație imaginii lor semnice, grație explicației pe care subiecții gânditori o nasc în conștiință pentru a încerca o aproximare a contingentului. Dar semnul nu se reduce la această primă tentativă de apropiere a lumii „extralingvistice”. Explicația primă generează efecte sau reacții cognitive (sau afective) în conștiință, amplificând cunoașterea semnelor, proiectând asociații mereu inedite în procesul de semnificare. De fapt, acea explicație primă este încorporată în ceea ce Peirce denumesc interpretantul semnului, adică un act interpretativ prin care interpretul înțelege semnul inițial în raport cu obiectul, mai precis înțelege semnul inițial ca reprezentamen al obiectului (funcția de reprezentare!) și, totodată, efectul procesului de semioză / semnificare. Astfel, tot ceea ce transmite semnul inițial în relație cu obiectul său devine obiect pentru un alt semn, pentru o nouă problematizare cognitivă ș.a.m.d. Pentru orice semn, există cel puțin un interpretant. Peirce discută trei tipuri de interpretanți: imediat, dinamic și final. Interpretantul imediat ține exclusiv de calitatea impresiei pe care o produce un semn (deci se adresează, similar obiectului din realitatea extralingvistică, simțurilor, făcând din semnul inițial un obiect dinamic). Interpretantul dinamic constă în efectul nemijlocit pe care semnul îl produce asupra interpretului, prin „nemijlocit” înțelegând rodul experienței individuale în cadrul fiecărui act unic de interpretare (ține de o experiență a efortului fiecărui interpret de a-și angaja propriile puteri interpretative în slujba înțelegerii, în slujba formării unei optici personale). Interpretantul final este dezvoltarea maximală a celui dinamic, *i.e.* efectul pe care semnul l-ar produce în orice minte, astfel încât, indiferent de circumstanțe, să reprezinte dezvoltarea maximală a semnului. Interpretantul final este un rezultat interpretativ, o cunoaștere a semnului, tot bagajul cognitiv transmis de semn, la care interpretul ajunge numai dacă ia în considerare semnul la un nivel global de înțelegere, adică vede semnul ca obiect, pe de o parte, apoi îl vede ca semn, pe de altă parte, și, implicit, îl vede ca reprezentamen al unui obiect și, evident, distinge relațiile care îi dau unicitate în universul semiotic al gândirii. Acest interpretant este o raportare ideală a destinului oricărui semn de a genera alte semne și de a contribui la sporirea cunoașterii.

O astfel de perspectivă asupra naturii semnului îi relevă nu doar structura multidimensional-relațională, dar și strategiile fractale prin care subiecții gânditori își sistematizează efectiv cunoașterea. Faptul că „all this universe is perfused with signs, if it is not composed exclusively of signs” (Peirce 1934, 610) face din semn modul specific omului de a cunoaște și de a comunica cu semenii. Propriu-zis, „all thought is in signs” (*ibidem*, 253), semioza este condiția umană sub unghiul cunoașterii. Cele trei elemente ale semiozei sunt, ireductibil, semnul ca atare (representamenul); obiectul semiotic („problema de discuție” a semnului, reprezentată de semn, respectiv, orice care poate fi conceput și exprimat în discurs, precum: calitatea, faptul brut, legea, o entitate ficțională); interpretantul (semnul interpretant), adică semnificația semnului sau ramificația acestuia într-o idee sau efect semnificativ care constituie, la rândul său, un semn – ex., o traducere, interpretarea unei opere literare etc. Chiar dacă există semne precum iconii (care reprezintă obiectul prin asemănare) sau indicii (care reprezintă obiectul printr-o conexiune factuală, de obicei spațio-temporală), care nu presupun o interpretare elaborată pe marginea relației dintre semn și obiect, ele nu încetează a fi semne întrucât sunt susceptibile de o atare interpretare. Tocmai în acest aspect rezidă statutul unui semn: în faptul că semnul depinde de obiectul său în limitele interpretării, generând un interpretant care, la rândul său, depinde de semn și de obiect la fel cum semnul depinde de obiect, fiind un alt semn, determinând noi interpretări și noi interpretanți. Acest proces triadic este menit să se repete la infinit, într-o semioză nelimitată de interdependențe semnifice și cognitive. O astfel de reprezentare semnifică ține seama, cum afirmam mai sus, atât de procesele de semnificare, cât și de procesele de designare și de creație de sensuri. Impresia de cerc vicios a semiozei nelimitate este una aparentă, întrucât cunoașterea umană ca atare se întemeiază pe semnele lingvistice și se desfășoară la parametrii sistemelor lingvistice de referință.

Obiectul, fie el o calitate, un fapt ca atare (stare, fenomen, eveniment), o legitate (normă, cutumă, regulă, lege) sau o posibilitate (un obiect ficțional), determină semnul să genereze un anumit interpretant prin prisma experienței colaterale a interpretului în privința obiectului respectiv. Prin această experiență, obiectul este fie proaspăt configurat, fie evocat / recuperat într-un proces de resurecție semnificativă. Procesul are loc chiar dacă prin experiența colaterală obiectul este creat în imaginație și adus la viață în semn, așa cum se întâmplă în operele de ficțiune, în diversele teorii științifice sau matematice, în filosofie – toate implică experiența mentală referitoare la obiect sub unghiul unor reguli și constrângeri specifice. În virtutea acestei experiențe colaterale, chiar și un semn care constă într-o similaritate fortuită cu un obiect absent este determinat, în fapt, de acel obiect. Altfel spus, chiar dacă obiectul semnului în sine nu apare în mod evident, semnul nu încetează a fi semn pentru că își fundamentează obiectul

în virtutea experienței interpretului, care este capabil să facă toate conexiunile necesare în vederea interpretării ulterioare. În același mod, interpretantul nemijlocit este doar o calitate sau o posibilitate prezentă în semn (de exemplu, sensul obișnuit al unui cuvânt), fiind doar o premisă de interpretare. Interpretantul dinamic este un interpretant veritabil, care însă are de-a face mai mult cu experiența legată de semn, chiar cu experiența corporală (de exemplu, o stare de agitație). Interpretantul final este adevărata punere a problemei, care ar putea fi atinsă dacă gândirea sau interogația (în sens filosofic) ar fi împinse suficient de mult; este un fel de ideal al semiozei, întrucât oferă de fapt orizontul unei dezvoltări maxime a semnului inițial, în limitele interpretării deschise de relația semnului inițial cu obiectul său. Propriu-zis, pentru a-și da seama la ce anume se referă un semn, mintea trebuie să dețină o anumită experiență privitoare la obiectul semnului, experiență exterioară și colaterală semnului sau sistemului de semne ca atare. În acești termeni trebuie înțelese sintagme precum experiență colaterală, observație colaterală sau familiarizare colaterală. De exemplu, o operă de artă poate exploata, potențial nelimitat, bogăția sau limitele experienței publicului. Semnele pot fi clasificate, în virtutea obiectului lor și a funcționării lor în conexiune cu interpretanții, prin raportarea semnului la el însuși [*qualisemne* (calități, posibilități), *sinsemne* (fapte ca atare), *legisemne* (norme, legități)], prin raportarea semnului la obiect [în virtutea analogiei (*iconi*), în virtutea conexiunii factuale (*indici*), în virtutea tradiției interpretative sau a referinței convenționale (*simboluri*)], respectiv prin raportarea semnului la obiect astfel încât să genereze un interpretant [constituind termeni în raport de calitate (*reme*), constituind propoziții descriptive în raport de fapt ca a atare (*dicisemne*) sau constituind argumente în raport de lege sau convenție (*raționamente*)] (cf. Peirce 1990, 238–241).

În finalul acestor considerații de ordin teoretic, să notăm că, pentru Peirce, logica, „doctrina cvasinecesară sau formală a semnelor” (*ibidem*, 268), se constituie pe aceeași dimensiune triadică, dezvoltând trei ramuri: gramatica speculativă (care se ocupă de studiul semnificației, al elementelor semnificaționale și al combinației acestora, încercând să răspundă la întrebări de tipul: cum pot fi semnele semnificative, ce tipuri de semne există, cum se combină ele, cum pot unele semne să încorporeze sau să fie încorporate de / în alte semne); logica propriu-zisă (studiază condițiile de adevăr ale reprezentărilor, clasificate de către Peirce în trei modalități: inferența abductivă = ghicirea, intuirea, oferirea unei inferențe pentru o ipoteză explicativă, deducția, inducția); în fine, retorica speculativă sau metodeutica, ceea ce Charles Morris numea pragmatică (investigând condițiile de determinare a interpretării, teoria utilizării efective a semnelor în interacțiunea socială) [vezi, în acest sens, Peirce (1990, 270), Moeschler și Reboul (1999, 30, 469), Dragoș (2000, 19–92), Vlad (2000, 19–42)]. În figurile de mai jos, propunem reprezentarea semiozei, în concepția lui Peirce, nu ca simplu triunghi semiotic, ci ca fagure semiotic, cu diverse posibilități

de relaționare între actanții semnici. Evident, structura poate fi complicată infinit de mult, pe măsura relațiilor triadice instituite. Reprezentarea noastră se bazează pe o celulă plană, care, într-o reprezentare tridimensională, ar genera o structurare mult mai fidelă, dacă e să ne raportăm la potențialul infinit al procesului de semioză (a se vedea anexa, figurile 1–4). Versul eminescian „Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere” e susceptibil de a dezvolta noi valențe interpretative, în sensul considerării limbii ca sistem semiotic potențial infinit de interdependențe semnice.

2. Constructul enigmatic în definiția rebusistă³ presupune, sub raportul procesului semiotic implicat, aceeași structurare, aceleași entități semiotice, precum și strategii specifice de creație și interpretare (strategii fonetice, lexico-semantice, sintactice, stilistice)⁴. În privința strategiilor lexico-semantice, enumerăm: polisemia, omonimia (inclusiv la nivelul articulării definite, generându-se omonimii între substantive feminine nearticulate și substantive masculine articulate definite, precum asociații (pluralul nearticulat de la *asociație* / *agenție* sau pluralul articulat hotărât de la *asociat*, *agent* etc.) omonimia în combinație cu antonimia, (URÂT = Deosebit de frumos, angajând, în lectură literală, o sintagmă de superlativ absolut al adjectivului frumos, iar în lectură semantică, o disociere a contrariilor, „deosebit de” fiind echivalent, în interpretare, cu „diferențiat de”, „diferențiable de” frumos, adică urât), sinonimia totală, parțială sau contextuală, derivarea, compunerea (au fost create, de-a lungul timpului, termeni precum *bioplânset*, *cosmoconjugare*), paronimia (utilizarea metagramelor).

Lectura literală și lectura de profunzime implică o falsă ori o justă relaționare triadică la nivel de reprezentamen (definiția în sine), obiect (soluția) și interpretant (strategiile de decodare și interpretare a reprezentamenului în raport cu obiectul). Pentru microtextul enigmatic, în funcție de interpretanți, accesul la un nivel literal de sens împiedică o interpretare corectă, închizând implicit accesul către obiectul nemijlocit. Reprezentamenul, corect constituit, funcționează ca un stimul în decodare, întemeind și strategiile implicate⁵. O interpretare literală va angaja automat o încadrare restrictivă a obiectului (formularea definiției este prea largă, față

³ În legătură cu sintagma *definiție rebusistă*, a se vedea Diradurian (1989, 25; 2010, 28–150), Capotă (1985, 11) și Țârlea (1985, 19).

⁴ Pentru analize din această perspectivă, cu circumscrieri teoretice minimale, a se vedea Pașcalău și Duma (2013, 451–462), respectiv Pașcalău (2015, 516–526). În privința textului enigmatic în calitate de formă textuală simplă, a se vedea Pașcalău (2016, 193–207).

⁵ Hutcheon (2002, 121): „Of course, riddles or enigmas are perfect postmodern analogues, since they offer the attractions and pleasures of deciphering: they demand active participation and self-conscious work in creating the meaning of the text. In photography these riddles foreground the fact that meaning may be conditioned by context, yet is never fixed”. A se vedea și Popescu (2004, 63–74), respectiv Forăscu (2005, 15–25).

de ipotezele ce pot fi angajate în procesul interpretativ) sau, uneori, o încadrare extensivă (formularea definiției este mai restrânsă decât intenția reală a receptorului; el ajunge la concluzia că textul interpretat trebuie extins și la unele situații care nu s-ar încadra în litera lui). Ambele tipuri de încadrare generează neconcordanțe între reprezentamen și obiectul aplicabil. Doar prin interpretantul final este garantat accesul către obiect, cu amplificarea conexiunilor operate în definiție, astfel încât obiectul (soluția) împreună cu reprezentamenul (definiția) vor constitui obiectul altui reprezentamen, mai complex, care înglobează interpretările dezlegătorului. Aceste interpretări se pot baza pe abordări de natură gramaticală, în care lămurirea conținutului unei definiții se face pe baza regulilor gramaticale și pe utilizarea procedurilor de analiză morfosintactică a textului, ținându-se cont și de înțelesul lexemelor implicate, de legătura dintre aceste lexeme, de construcția propoziției sau a frazei, de particulele sau instrumentele gramaticale folosite, de semnele de punctuație etc. Definiția enigmatică are o gramatică specifică, în calitate de semn lingvistic, de unitate textuală, angajând intertextualitate, paratextualitate (formele de încrucișare, similare, uneori, poeziei concrete), situaționalitate⁶, pragmatică a normelor (utilizarea unor forme incorecte de plural sau de genitiv-dativ, precum forma *temei* ca genitiv-dativ al substantivului *teamă*, ilustrând forțarea normelor în favoarea unor sensuri lexicale și textuale creative). De asemenea, actul interpretativ înglobează o abordare analogic-sistematică, favorizând lămurirea înțelesului unei definiții prin raportare la alte definiții, fie din același grupaj textual, fie din grupaje diferite. Procedând astfel, dezlegătorul poate descoperi conexiuni nebănuite la o primă lectură. Abordarea logică implică legile logicii formale și sistemul de argumente (raționamente inductive, deductive, abductive), care poate conduce la cristalizarea anumitor reguli de interpretare logică, precum și la consacrarea anumitor argumente (legea terțului exclus = când se afirmă ceva, se neagă implicit contrariul, extrapolarea = extinderea aplicării, reducerea la absurd = o anumită soluție propusă prin interpretarea dată ar fi singura posibilă, deoarece susținerea oricărui alt punct de vedere ar duce la erori). Abordarea istorico-teleologică presupune stabilirea sensului unei definiții ținându-se seama de finalitatea urmărită de autor la adoptarea acelei formulări, eventual într-un context istoric dat (ex. definiția politică; definiții cu termeni din limba veche etc.). Abordarea descriptivă implică stabilirea unor parametri de referință în funcție de care se realizează un model conceptual de realitate a definiției, scheme predictive etc. Aici putem include și abordarea istorico-teleologică, cea religioasă, cea estetică etc. Un calcul interpretativ corect al sensului trebuie să țină seama de toate aceste aspecte, inclusiv de aspecte care țin de teoria jocurilor [binomul temă-cheie (Coteanu 1986, 16 și Marcus 2007)], de

⁶ Acestui tip de (micro)text îi este aplicabilă dispunerea rețelară a conținutului. A se vedea, în acest sens, Vlad (2000, 87–180).

probleme stabilitate lexico-semantică, de convergența schemelor iterative în definiții, de proprietățile spațiului de lucru (configurația grilei, dispunerea obiectelor / soluțiilor, existența punctelor fixe etc.). Totodată, diverse competențe ale utilizatorilor (= dezlegătorilor) sunt implicate în procesul interpretativ (experiență, gândire laterală, atenție distributivă etc. etc.). Într-un anumit sens, definiția poate funcționa iconic [cazul metaforei (Vasilescu 1981, cop. II)], indicial [cazul metonimiei (Marcus 1982, 14 și Marcus 2007)], simbolic sau printr-o interferare a acestor aspecte în raport cu obiectul-soluție (Mateescu 1991, 2). Înțelegerea ei depinde, în mare măsură, de justa punere în discurs a ideilor, a copiilor ideilor, a simulacrelor sau a indiciilor care stimulează sau inhibă complexul simbolic al cunoașterii.

3. Ținând cont de aspectele teoretice deja menționate, vom întreprinde o succintă analiză asupra unor definiții formulate în româna literară veche, într-un proces de resurecție semantică a cuvintelor dintr-un registru care presupune nu doar inteligență lingvistică în decodare, ci și un aport interpretativ pe măsura înțeleșurilor încifrate, cu o apetență corelativă sub raport estetic în privința parfumului de epocă, în privința unei exprimări atât de pline de miez în limba strămoșească⁷. Unele definiții sunt mai ușor de „decodat”, mizând pe strategii simple de încifrare, în timp ce altele generează relații interpretative complexe, inducând eforturi de explicitare și de înțelegere corectă. Prezentăm trei calupuri de definiții astfel elaborate, selectând spre analiză câteva dintre ele.

Primul calup de definiții face parte dintr-un careu dedicat împlinirii a 400 de ani de la redactarea Paliei de la Orăștie, elaborat de Florentin Titus Vasilescu. În conformitate cu precizarea autorului (Vasilescu 1982, 13), definițiile sunt formulate numai cu unități lexicale existente în textul Paliei.

1) SPRIJIN = „Cel domn de steag și vestit viteaz Gesti Freanți, ales hotnogiul Ardealului și Țărăiei Ungurești, lăcuiitoriu în Deva”, fu cu tot ajutorul acestor cărți și le-au scris în cheltuială multă și cu alți oameni buni încă lângă sine. 2) CP = Cugete scrise care împlă prenel depărtări (în doo seamne!). 3) TRADUCĂTOR = Tordaș Mihaiu, ales piscopolul rumânilor în Ardeal, sau Herce Ștefan, sau Zecah Efrem, carele cu mare muncă întoarse și scoase den limbă grecească și sârbească pre limbă rumânească aceste cărți ce „Le-a dăruiit voo frați rumânilor”. 4) RETORI = Meșteri mari la cuvinte și beseadă. 5) APE = „Și un râu iase ce se împarte aceala pre patru capete: unuia nume Fison”, aceala ce încungiuură tot pământul Hevilatului, Grihon, Tigris și al patrulea râu aceala iaste Evfratis. 6) IDILĂ = Dragoste înflurită fără umbre, între fete și feciori. 7) DRIC = Trist purtătoriu spre împărăția întunearecului den gios. 8) MEI = Seminte

⁷ Pentru o abordare a palierului gramatical al românei istorice, vezi Dragoș 1995 și Dragoș 2016.

pentru jemblele bătrânilor de la începătura neamului nostru. **9) MORALĂ** = Fântână veache cu apă de curăție sufletească. **10) TIRAN** = Faraon cu inima învățată pentru purtătorii de grijă ai casei lui. **11) EVENIMENT** = „Și s-au început aceste cărți luna noiembrie 14” și s-au săvârșit în cetate la Orăștie, meșta iule 14, anii 1582. **12) ESENȚE** = Fealiure den inima lemnului. **13) ȘEI** = Scaune depe asinii și dobitoacele pentru călării. **14) ROADE** = Darurile pământului, „iarbă cu sămânță și pomi cu poamele sale”, după a sa fire. **15) AȚĂ** = Firul cu care se cheamă vieața spre făgăduieli. **16) ARCĂ** = „Corabie de lemn de brad, cu cămări într-însa”. **17) VREME** = Derept aceea, multe dzile și nopți împreună. **18) STRĂMB** = Jurământ cu hiclenie, carele înfrânge leagea. **19) ERĂ** = Ceas lung în noaptea vremilor. **20) PREDECESOR** = Coresi, „tatăl lui Șerban diiac, meșterul mare al tiparelor” și destoinic înaintaș al tălmacilor Paliei. **21) RAȚII** = Mâncări dentr-o dzi ca toate dzilele. **22) VEAC** = Una den ceale patru mândrii ale vrăstei Paliei. **23) IDOL** = Chip cioplit, stătătoriu de închinăciune și alean păgân. **24) TINDĂ** = Acoperimânt pre corăbii, carele ferește de apele den ferestrele ceriului. **25) JURĂMINTE** = Mărturisiri vârtoase pentru o adevărătură vietoare. **26) ICI** = Arată locul de aședzătură pre aproape. **27) ORIE** = Plașcă pentru pești de apă curătoare. **28) NA** = Pohtire slobozită den inimă. **29) DRAM** = Strop nice măcar de agiuns. **30) AR** = Bucată de moșie cu pângă, în dziua de azi. **31) ȚĂRĂNEȘTE** = Care iaste și viadză după leagea pământului nostru și nărodului său. **32) COPIL** = Mlădiță cu trup de curăție și suflet ca neaoa. **33) NEAM** = Izvorul frățânilor pre pământul ce iaste dătătoriu noao. **34) PRECAUȚI** = Dinainte giudecători ai dosadelor vietoare.

Al doilea calup este reprezentat de definițiile unui careu dedicat Rodicăi Ojog Brașoveanu, purtând semnătura brăileanului Ștefan Ciocianu (2004, 45).

35) FILANTROPIE = Milosârdia unora cu osânză la pungă și degrabă cheltuielnici. **36) ICONAR** = Truditor făurind cu migală chipuri chenăruite cu lumină. **37) IROZI** = Ulițarnici gureși opintind prin neauă după obicei. **38) LIBERIENE** = Văscioare cetluite în lemn, mustind de apă vie. **39) IMAMEA** = Acadea mușcată de poftalnici beutori de tabac. **40) IȚIC** = Mozaic cârpit în șagă de Ștrul cel hătru. **41) ROI** = Hlamidă mierie, vestmânt viu pentru crăiasa de aur. **42) COCOȘ** = Trâmbițaș trufaș de curte, alungând zdreala de întunec. **43) TUR** = Batea șeaua cu șezutul în berneveci. **44) LEIȚI** = Deslușiți ca într-o mirază cu ape limpezi. **45) ATAC** = Cată îndărăt!... și se dă iuteș la inimic. **46) ȚOL** = Covor chindisit cu rost să mângâie opinca. **47) OI** = Semne de azbucoavnă pe înțelesul calcului. **48) TUCI** = Purtător de brăcinari cu patești, zugrăvit pe sticlă. **49) ANA** = Flacăra vie de credință, cetluită în slujba înălțării. **50) PROTOCOLARI** = Gazde primitoare încorsetate de rânduială, după ighemonicon. **51) ABRAȘ** = Bidiviu zburdând buiac, ca vântul șturlubatic. **52) MIȘEL** = Știmă hicleană mustind de venin. **53) FILAJ** = Slujbă de iscoadă ulițarnică deprinsă a stâlpi cu privirea. **54) TÂMPĂ** = Una cu

mintea cât unghia de calic și priceperea betea. **55) SCUT** = Purtător de herb, croit în aceeași sâmbătă cu platoșa, cu fereală de hanger. **56) LOBI** = Țiitori de giuvaericeale pentru ai fuduli de urechi. **57) ORATOR** = Griitor de vorbe grădinarite cu chichirez. **58) ANEMIC** = Un om șistav și firatic, pălit de muierea lui. **59) CUTĂ** = Vârsta dosită sub suliman vârtos de iruri și pomezi. **60) NARATOR** = Bășnește cu sârg, poftorind isprăvi urechilor ciulite. **61) COȘ** = Sarsanaua cu merinde, zi de zi tot mai calică. **62) TRIMIS** = Olăcar cu misie de taină. **63) TIC** = Un sfârâiac de clipă, măcinând greu zăbava. **64) EEC** = Împerecheate la cai! **65) LO** = Cap de logofăt! **66) OM** = „Urcior” de lut izvodit de mâna Domnului. **67) OINA** = Sfada rudelor iutace pe o bășică vânteșă. **68) TELALI** = Plimbători de bodroanțe cu ifose de neguțatori. **69) PRE** = Slove de pildă pentru înaintași. **70) RAI** = Grădină pururea verde, părsătită mulțămită muierii poftalnice. **71) NAS** = Prețlăuitor de odoare. **72) IO** = Pecete valahă de voievod. **73) CONTOARE** = Abace cu sfârlează biciuite cu un fir de lumină. **74) EDIFICII** = Cțitorii în slujba înălțării neamului. **75) IE** = Strai de borangic chindisit cu fir, în aceeași sâmbătă cu catrința.

Ultimul calup pe care îl prezentăm cuprinde definițiile unui careu sugestiv intitulat *Letopiseț*, autor fiind Ion Iosif (2002, 55).

76) RAȚIONAMENT = Socoteală loghicească. **77) ETIC** = Neprihănit în purtări. **78) ER** = Începătoare de eres! **79) GER** = Leagă mal de mal prin pod de sanie. **80) SACRIFICARE** = Vărsare de sânge la capiștea idolatriei. **81) ERE** = În amar de vreme se primenesc. **82) AUR** = Folositor pentru anterie de fir. **83) ORAȘ** = Clădit cu sălașuri multe și mari. **84) URIAȘ** = Mare și gros la stat. **85) RID** = În chip adâncat. **86) ICAR** = Suitor întraripat la ceriu. **87) AH** = Scos din griji și suspinuri. **88) IA** = Te îmbie la iașmac! **89) ICEA** = Zisă a glăsuitorului la locurile sale. **90) TOC** = În prafal talpelor se tipărește. **91) TRENȚUI** = A face pagubă la pânzet. **92) OLĂRIE** = Meșterea celor cu lucrătura pământului. **93) IADĂ** = Săltătoare în jocuri iuți la curte. **94) RETOR** = Are har la limbă. **95) CITAT** = Deslușit în letopiseț. **96) RESTAURATOR** = O spiță de dregător la palat. **97) ATACURI** = Fac începătura războiului. **98) OLE** = Strigăt la oleacă de boleșniță! **99) TIC** = O bătaie de ornic. **100) RIDICAT** = Aburcat de la pământ în sus. **101) ICRE** = Dau rodul apei după firea lor. **102) RO** = Începutul rocoșiturii! **103) IROSI** = A face jaf din rea chiverniseală. **104) TIR** = Slobozirea puștilor din grele oști. **105) NEFERICIRE** = Preface dulceața vieții în otravă. **106) ARI** = Buni de socotit la sfoară. **107) ACE** = Bune de lucru la veșminte. **108) CUSCENII** = Neamuri de departe. **109) EGAL** = Cuvântul când unul cu altul în toate se potrivește. **110) ATĂT** = Poruncă de popreală. **111) NEREIDE** = Dumnezeoaice ale mării. **112) AHTIAT** = Stăpânit de pohtă.

Ca privire globală, constatăm, prin forța evidenței, că definițiile includ o multitudine de arhaisme sau regionalisme (substantivale, adjectivale, verbale, pronominale, adverbiale) fonetice (*îmblă, lăcuitoriu, agiutoriul,*

pren, doo, seamne, piscopol, den, pre, aceala, iase, iaste, încungiură, înflurită, purtătoriu, întunearecului, gios, derept, chieamă, vieața, acoperimânt, pohtă, pohtire, vietoare, hiclenie, giudecători, loghicească, întraripat, ceriu, fereaste, ferestriile, nice, agiuns, dzile, viadză, leagea, obiceie, misie), morfologic-sintactice (le-a dăruit voo frați rumânilor, ai caseei, fealiure, depe, darurele, sălaşuri, talpelor), lexicale (hotnogi, beseadă, dosade, așezătură, milosârdie, cetluit, chindisit, sfârâiac, logofăt, dregător, herb, hanger, ighemonicon, azbucoavnă, ornic, mirază, vânteșă, iutate, izvodit, bodroanțe, arterie, capiște, iașmac, rocoșitură, Dumnezeoice) și semantice (nărod, moșie, sâmbătă, a stâlpi), împletind procedeul definiirii directe sau semidirecte cu referința descriptivă, enciclopedică sau realizând o simbioză fericită între ironia ludică, metafora scilpitoare și simbolul dens filosofic, cu referințe mitologice sau larg culturale. Vom analiza câteva dintre definițiile prezentate.

Astfel, metafora este utilizată cu predilecție în definițiile 9), 19), 32), 49), 52), 63), 66), 73), 80) și 105). *Morala*, un concept abstract care ține de o justă reflectare a relațiilor interumane, este circumscrisă printr-o imagine concretă (*fântâna cu apă curată*). Sintagma *curăție sufletească* ajută la decodarea soluției, adjectivul funcționând ca element de sprijin în interpretare. Dacă similitudinea între *apa limpede* (ca sursă necesară vieții trupești) și *puritatea morală* (ca sursă necesară vieții spirituale), este relativ facil de identificat, rolul *fântânii* în economia enunțului pare mai dificil de interpretat. Dacă însă luăm în considerare că fântâna este un lucru făcut de om prin care apa este captată și păstrată, înțelegem că *morala*, ca ansamblu de norme de conduită socială, reprezintă un cadru de captare și de preservare a resurselor purității sufletești. *Era* este definită printr-o combinație între metonimie (*ceas = oră*) și metaforă (*noaptea vremilor*), ca entitate raportată la planul cosmic. Similar cu prima definiție analizată, cea pentru *copil* presupune o simbioză între metaforă (*mlădiță*) și comparația metaforică (*suflet ca neaoa*). În subtext, detectăm o referință la miticul arbore al vieții, prin intermediul căruia este figurată creația și perpetuarea tuturor ființelor. Definiția 49) face referință la Ana, soția meșterului Manole, care a fost zidită de vie astfel încât mănăstirea să dăinuiască peste veacuri. Analogia cu flacăra credinței interferează cu polisemia (*înălțarea* se referă atât la procesul construirii în sine, cât și la elevarea sufletului după moarte în împărăția luminii cerești). Același mecanism îl întâlnim în definirea omului ca *urcior de lut*. Omul, ca ființă biologică, este un vas umplut cu suflare de viață prin actul divin de creație. Referința biblică este de la sine înțeleasă. Definiția 105) conține catacreza *dulceața vieții*, mizând pe o raportare antonimică între dulceață și otravă în figurarea nefericirii.

Ironia este identificabilă într-o serie de definiții, deseori în osmoză cu epitetul, personificarea sau cu strategii lexico-semantice de tipul

omonimiei: 4), 15), 34), 35), 37), 40), 42), 47), 48), 53), 54), 56), 57), 58), 59), 61), 68), 70), 71), 91), 93), 103). O formulare precum *meșteri mari la cuvinte și beseadă* nu pune probleme prea mari în decodare. Ironia este atenuată, iar enunțul devine transparent pentru dezlegător. Definierea *aței* implică o ironie amară, prin rolul jucat de cuvântul *făgăduieli* în configurarea sensului și prin referința la expresia *viață legată cu ață*. Formularea care circumscrie termenul *precauți* uzează de paradox ironic și de polisemantismul cuvântului *judecători* (*funcționari vs persoane care își dau cu părerea*) și *dosade* (*insulte vs mâhniri, supărări, necazuri*). Definiția 40) este construită pe referința la bancurile cu Ițic și Ștrul, furnizând încă un element de facilitare a decriptării (*șagă*), care funcționează polisemantic, alături de omonimia *mozaic*₁ (= *lucrare decorativă*) / *mozaic*₂ (= *adept al mozaismului*, prin extensie, *evreu*). Astfel, o lectură literală pretinde că Ștrul execută un mozaic de mântuială, în bătaie de joc, pe când lectura de profunzime se întemeiază pe *mozaic*₂ și pe sinonimia *șagă* = *glumă*. Cocoșul este personificat ca *trâmbițaș trufaș*, într-o formulare care exploatează și omonimia *curte*₁ (= *palat domnesc*) / *curte*₂ (*ogradă, bățătură*). Definițiile 58) și 59) uzează de aceeași strategie a omonimiei și a extinderii de sensuri (*muiere*₁ = *stare de slăbiciune, anemie* / *muiere*₂ = *femeie*, respectiv *vârstă*₁ = *perioadă* / *vârstă*₂ = *cută*), conturând imagini expresive pentru soluțiile căutate. Definierea *coșului zilnic* implică o ancorare amar-ironică în realitatea autohtonă actuală, pe când definierea *telalilor* (arhaism lexical), dincolo de referința de epocă, generalizează ironic practicile comerciale derizorii. *Iada* este definită analogic cu *cocoșul*, prin personificare și specularea omonimiei substantivului *curte*.

4. În chip de concluzii, ne exprimăm speranța că abordarea noastră a deschis orizontul unei întemeieri a constructului textual enigmatic (a definiției enigmatice, a „socotelii loghicești” de raționament enigmatic) pe o platformă semiotică și filosofică ale cărei interogații în câmpurile cunoașterii nu încetează să ofere aspecte inedite și posibilități satisfăcătoare de dezvoltare. Modelul semiozei peirceiene angrenează dimensiuni transdisciplinare (logică, gramatică, lingvistică, matematică, științele naturii, cosmologie etc.), într-un efort continuu de înțelegere, din interior, a fenomenului cunoașterii prin raportarea subiectului cunoscător la obiectul sau obiectele cunoașterii. În fond, orice teorie devine astfel o lume explicativă în multiversul semiotic al gândirii umane, unificând natura și cultura prin actele mediatore ale cunoașterii, cu oportunitatea mereu prezentă a dezvoltărilor și a amendărilor ulterioare.

Bibliografie

- Capotă, Teodor (1985). Definiția: descoperire sau invenție?. În *Rebus*, 28, n°. 4 (664), 15 februarie, 11.
- Ciocianu, Ștefan (2004). Logofătul de taină. În *Rebus*, 47, n°. 3 (980), martie, 45.
- Coseriu, Eugenio (2003). Orationis Fundamenta. La plegaria como texto. În *RILCE*, 19, n°. 1, 1–25.
- Coteanu, Ion (1986). Între autorul careului și eventualul dezlegător stă tema. În *Rebus*, 29, n°. 11 (695), 1 iunie, 16.
- Diradurian, Eugen (1989). Definiția... definiției. În *Rebus*, 32, n°. 5 (761), 1 martie, 25.
- Diradurian, Eugen (2010). Definiția... definiției. În *Cerul, marea și pământul*. Pitești: Editura Tiparg, 28–150.
- Dragoș, Elena (1995). *Elemente de sintaxă istorică românească*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Dragoș, Elena (2000). *Introducere în pragmatică*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.
- Dragoș, Elena (2016). *Morfosintaxa metaforei (secolul al XIX-lea). Considerații etimologice și pragmatice*. București: Editura Academiei Române.
- Forăscu, Narcisa (2005). Mijloace lingvistice în textul enigmatic. În *Limbă și literatură*, L, vol. I–II, 15–25.
- Hutcheon, Linda (2002). *The Politics of Postmodernism*. Londra și New York: Routledge.
- Iosif, Ion (2002). Letopiseț. În *Rebus*, 45, n°. 1 (954), ianuarie, 55.
- Marcus, Solomon (1982). Jocul ca joc. În *Rebus*, 26, n°. 13 (601), 1 iulie, 14.
- Marcus, Solomon (2007). *Paradigme universale. Vol. III: Jocul*. Pitești: Editura Paralela 45.
- Mateescu, Atanase (1991). Stilul eclectic și sincretismul în definiție. În *Loisir*, 1, n°. 3, 2.
- Moeschler, Jacques și Reboul, Anne (1999). *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Cluj-Napoca: Editura Echinox.
- Pașcalău, Cristian și Duma, Melania (2013). Les stratégies de «définir» dans les mots croisés et le forum roumains. În Emili Casanova și Cesáreo Calvo Rigual (ed.). *Actas del XVII Congreso Internacional de Lingüística y de Filología Románicas*. Vol. 6. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 451–462.
- Pașcalău, Cristian (2015). Definiția enigmatică – un tip special de definiție alternativă. Mecanism semantic și schiță de tipologie. În Ionuț Pomian și Nicolae Mocanu (ed.). *Înspre și dinspre Cluj: contribuții lingvistice – omagiu profesorului G.G. Neamțu la 70 de ani*. Cluj-Napoca: Argonaut & Scriptor, 516–526.
- Pașcalău, Cristian (2016). Premise integraliste în studiul semantic al formelor simple. Privire specială asupra microtextului enigmatic. În Cornel Vilcu et alii (ed.). *Școala coșeriană clujeană. Contribuții*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 193–207.
- Peirce, Charles Sanders (1934). Questions Concerning Certain Faculties Claimed for Man. În Charles Hartshorne și Paul Weiss (ed.). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Vol. V. Cambridge: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders (1990). *Semnificație și acțiune*. București: Editura Humanitas.

- Popescu, Mihaela (2004). Careul enigmistic sau textul care își selectează receptorii. În *Studii și cercetări lingvistice*, XL, n°. 1–2, 63–74.
- Țârlea, Ion (1985). Definiția: un termen statuat. În *Rebus*, 28, n°. 3 (663), 1 februarie, 19.
- Vasilescu, Florentin Titus (1981). De la logica formală la definiția metaforică. În *Rebus*, 24, n°. 10 (574), 15 mai, cop. II.
- Vasilescu, Florentin Titus (1982). Monumente de limbă. În *Rebus*, 26, n°. 13 (601), 1 iulie, 13.
- Vlad, Carmen (2000). *Textul-aisberg: elemente de teorie și analiză*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

ANEXĂ

Modalități de reprezentare a procesului de semioză

(O = Obiectul; R = Representamenul; I = Interpretantul)

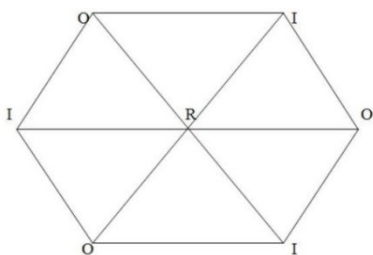

Figura 1

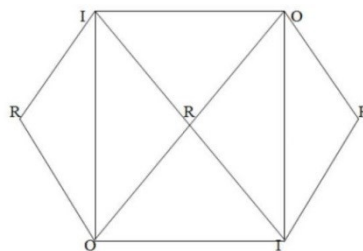

Figura 2

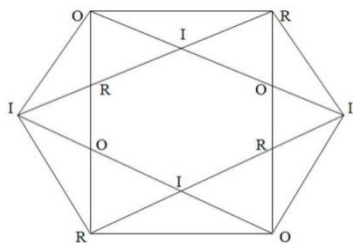

Figura 3

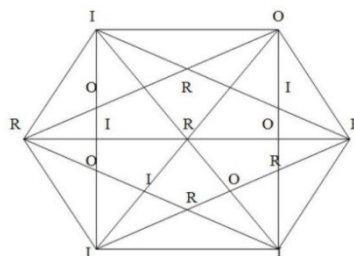

Figura 4